

Гогунська Т. О.

РОЛЬ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В ДІАЛОЗІ СХІД-ЗАХІД В 1980-Е РОКИ

У зовнішній політиці консервативного уряду Великобританії на чолі з М.Тетчер радянський напрям був одним з пріоритетних, англійському прем'єр-міністру надавалася можливість активно брати участь у діалозі Схід-Захід і сприяти корінному перелому в його розвитку. Британія зробила великий внесок як в загострення міжнародної ситуації, так і в поліпшення відносин між двома протидіючими блоками держав.

Уряд консерваторів, що прийшов до влади в 1979 р., випробував скептицизм до процесу нормалізації відносин з соціалістичними країнами в середині 1970-х рр. М.Тетчер вважала, що розрядка була тільки черговою радянською тактикою, спрямованою на досягнення переваги над Заходом. Останній став добросердим і втратив пильність перед обличчям російської "схильності до світового панування", замість того, щоб збільшувати оборонні витрати і активізувати євроамериканську співпрацю, яка була основним гарантом безпеки [1].

Новий уряд до введення радянських військ в Афганістан у кінці 1979 року відчував труднощі у визначенні своєї позиції в діалозі Схід-Захід. Чи повинно воно заохочувати Дж.Картера в прийнятті більш жорсткого підходу до СРСР, у той же час критикуючи його слабості, чи підтримувати його зусилля відносно розрядки і підписання договору ОСВ-2 або, втративши надію на ефективне керівництво американської адміністрації в складних міжнародних ситуаціях, провести свій власний курс. У дійсності виявилися всі три позиції.

Під час свого першого візиту у Вашингтон М.Тетчер закликала до проведення жорсткого американського курсу, якому б слідувала і Британія. Однак вона також захищала розрядку, виступивши разом з канцлером Шмідтом з проханням до Сенату про ратифікування ОСВ-2. По дорозі на свою першу зустріч великої сімки в Токіо М.Тетчер зробила коротку записку в московському аеропорту і тут прийняла запрошення від О.М. Косигіна відвідати СРСР. Однак протягом перших двох місяців прем'єрства М.Тетчер також відправила лист з протестом чехословацькому уряду з приводу поведінки з дисидентами, а на Женевській конференції з питання про в'єтнамських біженців різко критикувала політику Ханоя [2].

Події в Афганістані остаточно переконали нового прем'єра у правильності її думки про розрядку і визначили її позицію щодо радянського блоку держав. За визнанням М.Тетчер, вона була менш, ніж інші, шокована подібними діями СРСР: "Я розуміла, що розрядка була безжалісно використана Радами як слабкість і розгубленість Заходу. Я упізнала звіра". Те, що трапилося в Афганістані, на її думку, було тільки частиною всіх намірів СРСР. Радянське керівництво займалося подальшим встановленням комуністичних режимів у кра-

їнах третього світу і, говорячи про міжнародний мир і дружбу, активно брало участь в гонці озброєнь. Цей прецедент переваги Радянським Союзом силових методів дипломатичним міг повторитися і в інших регіонах земної кулі. Тому М.Тетчер була упевнена, що СРСР повинен бути покараний за події в Афганістані, а Захід – показати, хоч і з спізнанням, що він не буде тільки говорити про свободу, але і згоден піти на жертви, щоб захистити її [3].

Прихід до влади нового американського президента цілком виправдав сподівання Британії на посилення ролі Заходу. Відновлення Р.Рейганом «холодної війни» було активно підтримано англійським кабінетом. У засобах масової інформації знов поширився міф про «радянську загрозу», що супроводився нагнітанням атмосфери ворожості і недовіри до Радянського Союзу. Проголошена Вашингтоном політика «з позиції сили» відносно Сходу була прийнята на озброєння і в Лондоні. Настроївшись на єдину ідеологічну хвилю з американською адміністрацією, уряд М.Тетчер активно підключився до «хрестового походу» проти СРСР, оголошеного президентом США під час виступу в англійському парламенті в червні 1982 року [4].

У цей період роль Англії в розвитку діалогу Схід-Захід була швидше негативною, ніж просто пасивною, як в попередні роки. Британський уряд з двох основоположних принципів відносно СРСР – зміцнення оборони і дипломатичні контакти – віддавав перевагу першому. Прийняття довгострокових програм з удосконалення ядерної зброї за допомогою США служили доказом британських пріоритетів. Все це супроводилося різкими виступами на адресу Радянського Союзу і його сателітів, які за тоном були ближчими до заяв свого американського союзника, ніж до позиції європейських партнерів.

Дипломатичні можливості для розвитку радянсько-англійських відносин не викликали інтересу у британського прем'єра під час першого терміну її перебування на посту. У 1982 р. вона не відвідала похорони Л.Брежнєва, не сприяла проведенню особистих контактів керівників двох країн, а також не вважала потрібним зробити якінебудь кроки щодо поліпшення двосторонніх відносин. Торгові і суспільні зв'язки Британії з Радянським Союзом як і раніше були обмеженими. Англійська торгівля зі східноєвропейськими країнами знаходилася в жалюгідному стані: на неї доводилося в середньому біля 2% всієї торгівлі Британії, з яких 1% - з СРСР [5]. Контакти по суспільній лінії розвивалися в рамках «Спільної комісії», «Культурної угоди» і «Спільної морської комісії», зустрічі між діячами науки і культури проводилися все рідше.

Треба зазначити, що і Радянський Союз спри-

яв активізації антирадянської політики країн Заходу і зокрема Великобританії. Враховуючи реалії того часу, коли в економіці, політичному і соціальному житті СРСР панував застій, що послаблювало зацікавленість британських ділових кіл у співпраці і змушувало їх стримуватися від більш енергійного впливу на курс уряду стосовно соціалістичних країн, пояснює дії консервативного кабінету М.Тетчер.

Деякі кроки радянського керівництва були явно непродуманими і непослідовними. Напередодні 2-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН по роззброєнню в 1982 році СРСР провів серію великих випробувань ядерних ракет, що, звичайно, послабило його пропозиції про роззброєння. За відсутності особистих зустрічей з вищими британськими керівниками на початку 1980-х рр. мав місце поживлений обмін листами. Але, із спогадів радянського посла в Англії, він часто носив дуже формальний характер, оскільки листи Генерального секретаря ЦК КПРС розсилалися циркулярно урядам різних країн і в них не завжди враховувалася специфіка тієї або іншої держави [6].

Не можна забувати і про те, що англійська дипломатія дуже майстерна і завжди відрізнялася прагматизмом. Про це свідчить той факт, що навіть в умовах конфронтації вона залишала місце для маневру. Навіть в гірші часи британські політики в бесідах з радянськими керівниками і дипломатами не раз підкреслювали, що зацікавлені в розвитку відносин з СРСР. Так, в січні 1981 р. міністр закордонних справ лорд Каррінгтон заявив радянському послу, що уряд Її Величності загалом виступає за поліпшення відносин з СРСР і за продовження необхідного діалогу. У той же період лідер Палати Общин Ф.Пім також висловив надію на поліпшення англо-радянських зв'язків, правда, при одній умові, що СРСР своїми акціями в Східній Європі не привнесе додаткового непорозуміння [7].

Це ще раз підтверджує принцип «маятника» англійської політики відносно Радянського Союзу. Коли була досягнута критична точка, був даний задній хід і стався поступовий перехід від фази зміцнення оборони до фази переговорів і нормалізації відносин. Це сталося в 1983 р. після обрання консерваторів на другий термін і призначення міністром закордонних справ Дж.Хау. Саме йому, на думку англійського історика П.Ріддела, вдалося переконати М.Тетчер у необхідності зміни британського підходу до діалогу Схід-Захід і проведення відвертих дискусій і переговорів в черчилевському варіанті – «з позиції сили» [8]. Цієї концепції британський прем'єр і дотримувалася протягом останнього періоду свого правління, оскільки вважала, що відсутність сили дасть перевагу СРСР і провалить переговори.

Після проведення серйозних консультацій з експертами по СРСР і дипломатами новий кабінет М.Тетчер почав проводити в життя свою версію «східної політики». Вона розпочалася з візиту Дж.Хау в Угорщину у вересні 1983 р. і з успішної

зустрічі з його радянським колегою А.Громико в Стокгольмі на початку наступного року. Після цього відбувся візит самої М.Тетчер в Угорщину в лютому 1984 року, який став першим її відвідуванням держави радянського блоку з офіційним візитом. Суть цієї політики полягала в принципі "диференціації", який, на думку Форін оффис, міг принести свої плоди. Цей підхід ґрунтувався на наголосі більш тісного контакту з найбільш доступною з соціалістичних країн для отримання інформації про наміри радянського блоку з перших вуст. Різкі антирадянські нотки стали все рідше звучати в промовах вищих політичних діячів Британії, серед яких зріло бажання налагодити відносини з країнами Східної Європи.

У лютому 1984 року ювілейна дата – 60-річчя встановлення дипломатичних відносин між Великобританією і Радянським Союзом – сприяла поживленню суспільних зв'язків двох країн. З цієї нагоди відбувся обмін телеграмами між міністрами закордонних справ, в яких виражалася надія розвивати відносини і в майбутньому з метою взаємного розуміння турбот і інтересів один одного. Радянська і британська преса відзначила ювілей серією статей про СРСР і радянсько-англійські зв'язки. Журнал «Міжнародне життя» помістив спеціальний огляд «СРСР – Англія (до 60-річчя дипломатичних відносин)», а журнал Британо-радянської торгової палати опублікував спеціальний випуск, присвячений цій даті, зі статтями радянського і британського послів [9]. При цьому консервативний уряд не був налаштований додавати широкого звучання ювілейній даті і пов'язаним з нею заходам. Він виступав за розвиток відносин з СРСР поступово, крок за кроком, без розголосу, без залучення до цього процесу широкої громадськості.

Прагматичні англійці, перш ніж перейти до активних дій, зондували ґрунт, намагаючись з'ясувати позиції нових радянських керівників, тому висловлювалися як і раніше стримано відносно розрядки. З цією метою на початку липня 1984 р. в Москву здійснив візит міністр закордонних справ Великобританії Дж.Хау. Це був перший офіційний візит англійського міністра в СРСР за попередні 7 років. Його значення визначалося тим, що за довгий період нагромадився ряд питань, що чекали свого вирішення. Переговори виявилися важкими, носили конфронтаційний характер, особливо з проблем роззброєння. Англієць не викладав британську позицію, а захищав американську в цій галузі, повністю відкидаючи радянські пропозиції. Міністри закордонних справ зійшлися тільки в оцінці самих переговорів. Дж.Хау заявив, що у обох урядів існує найбільша міра взаємного нерозуміння намірів один одного, а А.Громико сказав, що в радянсько-англійських відносинах спостерігається застій, а в дечому вони виявилися відкинутими назад. Обидві сторони також зійшлися в обоєльному бажанні розвивати торгівлю.

Розвідувальну функцію мали також контакти і консультації, які відбулися між Британією і СРСР

на різних рівнях: зустрічі представників парламентських фракцій і дипломатичних корпусів обох країн. Незважаючи на відмінність думок і оцінок з тих або інших питань світової політики, за спогадами очевидців, ці переговори нагадували швидше зустрічі вчених, а не пропагандистів-агітаторів, як це бувало раніше, і такий характер розмови – відкритий і «без папірців», з прагненням зрозуміти один одного – більше привертав до довір'я [10]. Саме такі дискусії були корисні, оскільки вони підвищували елемент передбачуваності в політиці, давали уявлення про наміри сторін, сприяли, зрештою, пошуку взаємоприпустимих рішень. Треба зазначити, що такий стиль переговорів у той час не завжди був правилом.

Багато дослідників пов'язують вирішальний прорив в двосторонніх відносинах з візитом радянської делегації ВР СРСР в Британію в грудні 1984 р. У запрошенні англійською стороною було висловлене побажання, щоб очолив делегацію авторитетний радянський керівник, оскільки цьому візиту надавалося велике значення. Більше того, називалося навіть ім'я – голова комісії із закордонних справ ВР, член Політбюро ЦК КПРС, секретар ЦК КПРС М.С.Горбачов. Після візиту О.Косигіна в Британію в 1967 р. це було перше відвідування радянського політика високого рангу англійської землі. Відповівши згодою на прохання консерваторів, радянське керівництво в деякому роді зробило комплімент М.Тетчер, оскільки в ній побачили досвідченого державного діяча, що мав вплив на американського президента, з яким політичним лідером СРСР важко було порозумітися.

Переговори мали велике значення для обох сторін. Британський уряд зміг одним з перших зрозуміти цілі і прагнення нових радянських керівників. Англіїці тим самим сприяли пом'якшенню напруженості в світі, забезпечивши прорив не тільки в тривалій неблагополучній смузі в англо-радянських відносинах, але і в розвитку діалогу Схід-Захід. У свою чергу радянське керівництво отримало можливість змінити стиль проведення своєї зовнішньої політики за допомогою відвертих дискусій з метою усунення нерозуміння між протиборствующими блоками держав. Більше того, сам М.С.Горбачов завдяки цьому візиту став з інтересом сприйматися і в інших країнах, зустріч з М.Тетчер і її знаменита фраза «Мені сподобався М.С.Горбачов, ми зможемо працювати разом» - поклала початок його міжнародній кар'єрі [11].

Все вище описані дії англійського уряду стосовно до нового підходу до країн радянського блоку підготували ґрунт до прийняття на себе ролі каталізатора діалогу Схід-Захід. Дотримуючись думки, що напруга у світі досягла небезпечної межі і необхідно її знизити, консерватори почали прикладати всі зусилля, щоб повернути представників США і СРСР за стіл переговорів в Женеві, які на цей час зайшли у безвихідь. Було очевидно, що самі супер-держави піти назустріч одна одній на той момент були не спроможні. Р.Рейган, захоплений ідеєю створення ядерної парасольки по програмі СОІ, вважав некорисними переговори з

Радянським Союзом, який, на його думку, незабаром перестане становити для американців загрозу. З іншого боку, радянське керівництво на знак протесту проти розміщення нових ракет в Європі припинило женецькі переговори з контролю озброєнь і включилося в новий виток гонки озброєнь.

Однак проведення подібної політики британською дипломатією було по зв'язане з певними труднощами. Метою М.Тетчер і її уряду було довести користь проведення переговорів, а не грати роль посередника між двома супер-державами. У цьому і була основна проблема для Британії. Прем'єр-міністр не хотіла своїми діями кинути тінь на найближчого союзника, показавши, що саме позиція Р.Рейгана була причиною тупикової ситуації в процесі переговорів у Женеві. Британські дипломати також відкидали роль посередника, вважаючи її "вульгарною", а англійський посол в Москві Сазерленд наполягав, що Британія не буде "поштовим ящиком" для великих держав [12].

Таким чином, стало ясно, якщо Британія і візьме участь в діалозі двох могутніх держав, то це буде її власна участь без натяку на посередництво, що не викликає при цьому критики з боку американців. У той же час останні не дрімали і виявляли невдоволення занадто активною дипломатією англійців. У 1984 році віце-президент США Дж.Буш, відвідавши Лондон для консультацій з М.Тетчер по дорозі на похорони Ю.Андропова, відзначив авторитет британського прем'єр-міністра серед американців і охарактеризував її недавній візит в Угорщину як "екстраординарний і цікавий". Але нарівні з надією на корисну участь останньої у діалозі Схід-Захід, він заявив, що "не хоче залишити враження, що американо-радянські відносини можуть бути розірвані або налагоджені завдяки діяльності посередника. Це станеться тільки завдяки безпосереднім контактам США і СРСР" [13]. На підтвердження цього ще на початку 1984 р. американський держсекретар Дж.Шульц і його радянський колега А.Громико провели тривалу нараду з проблем міжнародних відносин. І хоч вона було безрезультатною, оскільки угода не була досягнута ні з одного питання, зустріч повинна була продемонструвати збереження контактів на вищому рівні між цими країнами.

Британський уряд прийняв попередження близько до серця і сповільнив темпи проведення своєї політики відносно радянського блоку держав. Як наслідок, стрілка маятника знов гойдулася назад. Це позначилося передусім на головній події 1985 р. в англо-радянських відносинах – святкуванні 40-річчя Перемоги над фашистською Німеччиною. М.Тетчер і її кабінет в цей момент ухвалили рішення не святкувати ювілей. Обґрунтування висувалися такі.

По-перше, Англія не бажала погіршення відносин з ФРН, з якою прагнула встановити тісні відносини, слідуючи курсом на підвищення своєї ролі в Європі. У плани англійської дипломатії входило також поліпшення відносин з Італією і Японією. Ювілейні святкування Перемоги, на думку

британських консерваторів, не уклалися в рамки цієї політики. По-друге, святкування 40-річчя Перемоги знову прикувало б увагу англійського народу до Радянського Союзу, його величезних заслуг в справі розгрому фашизму і порятунку Європи від фашистської чуми, до сучасної політики СРСР, його зовнішньополітичних акцій, спрямованих на роззброєння, і спричинило б посилення симпатій до Радянської держави. По-третє, воно могло б знову підняти питання про відповідальність консервативної партії за мюнхенську політику заохочення агресорів.

Це викликало хвилю протестів. Газети писали, що «немає ніяких підстав, чому патріотична Німеччина повинна бути ображена святкуванням Дня Перемоги в Європі» [14]. Думка, що уряд робить непростиму помилку, був загальним. Вона підтримувалася різними верствами населення. Мабуть, за всі 6 років правління консерваторів жодна акція уряду не викликала такої незгоди в країні, як ця, і уряд вимушений був дати задній хід. 15 січня 1985 року прем'єр-міністр, відповідаючи на запитання в парламенті, заявила, що члени кабінету обговорюють «форми національного свята» у зв'язку з ювілеєм Перемоги.

Незважаючи на позицію англійського уряду, 40-річчя закінчення війни в Англії значною мірою відзначалося як свято двох народів і їх співробітництва. У всіх містах пройшли зустрічі, виставки, активну участь взяла преса. Ветеранам були урочисто вручені пам'ятні знаки на честь 40-річчя від радянського уряду. У радянському посольстві в Лондоні відбувся великий прийом на честь свята. У Москві посол Великобританії в СРСР поклав вінок на могилу Невідомого солдата, а 9 травня був присутнім на військовому параді на Красній площі. Він був там єдиним з послів країн НАТО. Так була віддана данина пам'яті співпраці Британії з одним з її союзників у Другій світовій війні.

З тією ж метою – загальмувати сприятливий розвиток англо-радянських зв'язків – був здійснений і інший недружній крок відносно СРСР, пов'язаний з висуненням небогрунтованих звинувачень в шпигунстві радянським дипломатам і пропозицією покинути Британію частині з них. Радянське керівництво зробило удар у відповідь, виславши з СРСР деяких англійських дипломатів [15]. Однак невелике погіршення двосторонніх відносин не змогло перешкодити поступовому відновленню діалогу Схід-Захід.

Американський президент Р.Рейган виразив намір укласти угоду між двома супер-державами до закінчення свого другого терміну на посту президента США. З іншого боку, нове радянське керівництво дало імпульс розвитку відносин з Заходом, зокрема, з питань контролю озброєнь. До осені 1985 р. стало очевидно, що М.С.Горбачов і міністр закордонних справ Е.Шеварнадзе вплинули не тільки на стиль проведення, але і на суть зовнішньої політики Радянського Союзу. У кінці 1985 р. в Женеві відбулася перша зустріч М.С.Горбачова з Р.Рейганом, що відкрила новий

етап в радянсько-американських і міжнародних відносинах. Значно активізувалися зв'язки СРСР із західноєвропейськими країнами.

Цей факт підтвердив не тільки правильність зміни підходу британської дипломатії в цій галузі міжнародних відносин, але і певну закономірність. Багато британських прем'єр-міністрів шукали можливість активно брати участь в розвитку діалогу Схід-Захід. Залишити свій слід в історії відносин двох соціальних систем намагалися У.Черчилль, А.Ден, Г.Макміллан і Г.Вільсон. Обставини втручання британських керівників практично в кожному випадку були ідентичними. Переговори в певний момент затягувалися і, незважаючи на очевидне бажання з обох сторін, супер-держави не були здатні відновити їх знову. Тоді, використовуючи весь свій багатий дипломатичний досвід, англійці своїми ініціативами, виступаючи в ролі «каталізатора здорового глузду», відновлювали хід переговорів на вищому рівні. Однак кожний раз успіхи, досягнуті британською дипломатією, приписувалися на рахунок тієї або іншої супер-держави, які вважали за краще не залучати третю сторону в свої переговори, підтверджуючи тим самим, що вони піддалися чийому б те не було впливу [16].

Доказом може бути такий факт. Друга зустріч американського президента і радянського генерального секретаря в кінці 1986 р. в Рейкьявіку зазнала невдачі і радянсько-американські відносини знов зайшли у безвихідь. Виникнення даної ситуації було пов'язане з тим, що жоден з лідерів не бажав йти на компроміс в питаннях контролю ядерного озброєння. М.С.Горбачов висував вимогу Сполученим Штатам відмовитися від програми «зоряних воєн» і пропонував на той момент утопічний план знищення усієї ядерної зброї стратегічного призначення в десятирічний термін. У свою чергу, Р.Рейган, пропонуючи угоду щодо скорочення озброєнь, відмовився обмежити СОІ тільки лабораторними дослідженнями.

У цей момент знову підключилася британська дипломатія в особі М.Тетчер, яка, з одного боку, намагалася переконати радянського лідера в доцільності поступового розв'язання проблеми контролю озброєнь, що дасть можливість американському президенту успішно боротися з внутрішньою опозицією і перейти до більш серйозних кроків у цьому напрямі. З іншого боку, англійський прем'єр примусила Р.Рейгана зробити спільну заяву про суть своєї політики щодо контролю озброєнь. У ньому говорилося, що «доктрина заборони» НАТО залишається незмінною, а скорочення повинно торкатися як ядерного, так і звичайного озброєння для збереження балансу сил [17].

Кульмінацією британської політики стосовно СРСР став візит М.Тетчер у Москву навесні 1987 р. Головною метою візиту було роз'яснення позиції Заходу з питання про ядерне роззброєння, однак були порушені і інші важливі теми. Ця можливість була використана також і для поліпшення англо-радянських відносин. Внаслідок тривалих і відвертих переговорів з радянським керівництвом,

в ході яких було немало гострих, драматичних моментів, був укладений ряд угод і домовленостей, покликаних забезпечити розвиток співпраці двох країн в політичній, науковій і культурній галузях.

У ході візиту були підписані: угода про співпрацю в галузі вивчення, дослідження і використання космічного простору в мирних цілях, угода про удосконалення прямого зв'язку між Кремлем і резиденцією прем'єр-міністра Великобританії в Лондоні, меморандум про взаємовідносини між двома урядами стосовно нових напрямів співпраці в галузі інформації, культури і освіти, а також угоди про взаємне надання земельних ділянок для будівництва нових комплексів посольств відповідно в Москві і Лондоні [18].

Навесні 1987 р. переговори в Женеві між США і СРСР були відновлені. Вони завершилися підписанням у грудні в Вашингтоні Договору про скорочення ракет середньої і малої дальності. З цього моменту діалог Схід-Захід розвивався по наростаючій і вже не виникало потреб в «каталізаторах». У результаті вплив Британії в цьому процесі поступово йшов на спад, а її європейські партнери навпаки стали брати більш активну участь у розвитку відносин з країнами радянського блоку. Цей факт відбився і на радянсько-англійських зв'язках, в яких сталося певне «похолодання» в 1988 році.

У лютому цього року відбувся візит британського міністра закордонних справ Дж.Хау в Москву. Його переговори з радянським керівництвом проходили в досить напруженій обстановці, хоч вже і не носили того конфронтаційного характеру, який був властивий їм в попередні десятиріччя. Але в умовах потепління міжнародної ситуації скептичний тон англійської сторони вступав у суперечність із загальною тенденцією розвитку діалогу Схід-Захід. Це було пов'язане з неоднозначним становленням в Британії до підписаного напередодні радянсько-американського договору. Офіційно схваливши його, праві консерватори були налаштовані критично до угоди, розглядаючи її як загрозу ядерної концепції НАТО. Вони також побоювалися в зв'язку з цими подіями ослаблення зобов'язань США стосовно до Європи і початку переговорів щодо скорочення європейської тактичної ядерної зброї. Міністр оборони Дж.Янгер продовжував слідувати доктрині «ядерної заборони» і приділяв велику увагу модернізації звичайних озброєнь [19].

Однак зустрічі на вищому рівні лідерів двох країн продовжували бути інтенсивними і результативними. У квітні 1989 р. в Лондоні побував М.С.Горбачов, а у вересні з коротким візитом відвідала Радянський Союз М.Тетчер. У дискусіях порушувалися найрізноманітніші питання, але основними були: проблема ядерного роззброєння і події в Східній Європі. Однак ці контакти, як і остання їх зустріч в червні 1990 р. в Москві, вже не мали того міжнародного значення, яке мали двосторонні переговори в середині 1980-х рр. Англо-радянські відносини знову почали розвиватися

в позитивному напрямі, затвердження взаєморозуміння між країнами і підписання двосторонніх договорів відкрили швидко зростаючі можливості для обмінів у сферах торгівлі, науки, освіти і культури [20].

У 1980-і роки, таким чином, Британія зробила великий внесок у розвиток діалогу Схід-Захід. Однак його наслідки мали як негативне, так і позитивне значення. На початку десятиріччя англійський уряд активно підтримував поновлення Р.Рейганом «холодної війни», що спричинило загострення міжнародної ситуації.

З 1983 року почалося серйозне коректування зовнішньополітичного курсу Британії на радянському напрямі. Причини, що лежали в основі корінного перелому в уявленнях і діях консервативного кабінету, були такі. По-перше, характерний для англійської політики відносно СРСР принцип «маятника» диктував необхідність розрядки міжнародної напруженості і відхід від жорсткого підходу до соціалістичних країн. По-друге, переобрання консерваторів на новий термін і заміна міністра закордонних справ Англії. По-третє, прагнення М.Тетчер підняти авторитет країни в світі і довести, що британська дипломатія як і раніше має велике значення в розв'язанні проблем збереження миру на землі.

У результаті, англійський прем'єр-міністр, використовуючи особисту дружбу з лідерами обох супер-держав і завдяки терплячій і обережній дипломатії, змогла неофіційно брати участь в діалозі Схід-Захід на вищому рівні. Візити М.Тетчер в Москву і Вашингтон не раз сприяли виходу радянсько-американських переговорів зі складних ситуацій. У кінці 1980-х років роль Британії в діалозі поступово йшла на спад, оскільки дипломатичні зв'язки між США і СРСР налагоджувалися, а біполярна система міжнародних відносин згорнулася, відкривши новий етап в світовій політиці.

Література

- 1 Clarke M. The Soviet Union and Eastern Europe.// British Foreign Policy Under Thatcher. Ed. by P.Byrd. - Oxford UK: Philip Allan, 1988. - P. 60.
- 2 The Times, 21 July 1979.
- 3 Thatcher M. The Downing Street Years. - N.Y.: Harper-Collins, 1993. - P. 87-88.
- 4 Николаев Н. Знаменательная дата в советско-английских отношениях//Вопросы истории. - 1984. - № 2. - С.55.
- 5 Hanson P. Trade and Technology in Soviet-Western Relation. - L.: Macmillan, 1981.
- 6 Попов В.И. Меняется страна традиций: (Заметки посла и ученого о Британии 1980-х). - М.: Международные отношения, 1991. - С. 318.
- 7 Там же. - С. 74.
- 8 Riddell P. The Thatcher Era and Its Legacy. - Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 1991. - P. 188.
- 9 Володин С. СССР - Англия: опыт взаимоотношений // Международная жизнь. - 1984. - № 3. - С. 56-62; The Journal of the British-Soviet Chamber of Commerce, January 1984.

- 10 Попов В.И. Указ.соч. - С. 152.
- 11 The Times, 18 December 1984.
- 12 The Times, 5 October 1983 and 15 December 1984.
- 13 The Times, 28 August 1982 and 13 February 1984.
- 14 The Daily Telegraph, 12 January 1985.
- 15 Clarke M. The Soviet Union and Eastern Europe.// British Foreign Policy Under Thatcher. Ed. by P.Byrd. - Oxford UK: Philip Allan, 1988. - P. 69.
- 16 Sharp P. Thatcher's Diplomacy: The Revival of British Foreign Policy. - London: Macmillan press Ltd., 1997. - P. 191.
- 17 Thatcher M. The Downing Street Years. - P. 473.
- 18 Лебедев А. Очерки британской внешней политики. - М.: Международные отношения, 1988. - С. 201.
- 19 За рубежом. - 1987. - № 50.
- 20 Брейтвейт Р. Россия - исторический союзник и соперник // Международная жизнь. - 1990. - № 4. - С. 84.